

STANISŁAW FLEJTERSKI
HALINA NAKONIECZNA-KISIEL
Szczecin

KONKURENCYJNOŚĆ NRD W ŚWIATOWYM HANDLU TOWARAMI PRZEMYSŁOWYMI*

1. UWAGI WSTĘPNE

Niemiecka Republika Demokratyczna — kraj o wysoko rozwiniętym przemyśle i innych działach gospodarki, uważana często za modelowe państwo socjalistyczne — zajmuje szczególne miejsce wśród krajów RWPG, należy do czołówki przemysłowej państw współczesnego świata, uznawana jest też nieprzypadkowo za kraj o względnie wysokim poziomie tzw. wiarygodności kredytowej. Potencjalnej roli badań nad problematyką miejsca NRD w gospodarce światowej i międzynarodowych stosunkach ekonomicznych, z pozycją w światowym handlu towarami przemysłowymi na czele, nie sposób przecenić. Za celowością takich badań przemawiają zarówno względy ogólnopoznawcze, jak i praktyczne. Po pierwsze trzeba podkreślić, że NRD jest od wielu lat czołowym polskim partnerem handlowym, stąd zrozumiałe zainteresowanie budzić musi rozwój jego handlu zagranicznego, sfery traktowanej jako swoisty „barometr” bądź „lustro gospodarki”. Ponadto należy zaakcentować szczególną rangę towarów przemysłowych w handlu światowym w ogóle, obrotach handlowych RWPG, wreszcie w wymianie handlowej NRD z zagranicą. Chociaż gospodarka NRD, w tym i handel zagraniczny, różnią się pod wieloma względami od gospodarki polskiej, to znaczenie wzajemnych, „międzysąsiedzkich” przepływów informacji o tendencjach, praktycznych doświadczeniach i rozwiązaniach w handlu towarami przemysłowymi wydaje się być szczególnie. NRD, kraj mniejszy od Polski pod względem powierzchni oraz liczby ludności, mający uboższe zasoby bogactw naturalnych, zajmuje w tym handlu obecnie znacznie lepszą pozycję, legitymując się niewątpliwie wyższym poziomem międzynarodowej konkurencyjności. Analizę ogólnych tendencji w rozwoju

* W artykule częściowo wykorzystano wyniki wspólnych badań przeprowadzonych w latach 1986 - 1987, w ramach CPBP 11.06: „Polacy—Niemcy. Tradycje i dążenia” (grupa tematyczna: „Rola NRD w rozwoju RWPG”). Artykuł niniejszy jest kontynuacją rozważań przeprowadzonych w naszej pracy pt. *Kierunki zmian w strukturze handlu zagranicznego NRD w latach osiemdziesiątych*. „Przegląd Stosunków Międzynarodowych” nr 2/1988.

handlu zagranicznego NRD, roli towarów przemysłowych w tym handlu, wreszcie głównych determinant pozycji NRD w światowym handlu towarami przemysłowymi w połowie lat osiemdziesiątych poprzedzić należy próbą stworzenia „ram teoretycznych”, a mianowicie ukazania samej istoty konkurencyjności — pojęcia, które nieprzypadkowo należy do częściej używanych ostatnio na gruncie współczesnej teorii i praktyki międzynarodowych stosunków gospodarczych.

2. ISTOTA KONKURENCYJNOŚCI KRAJU W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ I MIĘDZYNARODOWYCH STOSUNKÓW EKONOMICZNYCH

Badanie pozycji jakiegokolwiek kraju w gospodarce światowej i międzynarodowych stosunkach ekonomicznych, zmian strukturalnych w produkcji i eksporcie, źródeł sukcesów lub niepowodzeń eksportowych wymaga rozporządzania zestawem adekwatnych kategorii i mierników. W piśmiennictwie ekonomicznym spotkać można m. in. następujące pokrewne, zbliżone do siebie pojęcia: suwerenność ekonomiczna, sprawność gospodarcza, zdolność dostosowawcza i innowacyjna, preżność gospodarki, ekspansywność eksportowa, siła ekonomiczna, władza ekonomiczna, wreszcie międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Termin „konkurencyjność” w naukach ekonomicznych jest wieloznaczny¹. Najczęściej rozumie się konkurencyjność międzynarodową jako zdolność do projektowania, wytwarzania i eksportowania towarów (i usług), których ceny, jakość i inne walory są bardziej atrakcyjne od odpowiednich cech towarów (usług) oferowanych przez innych konkurentów zagranicznych². Definicja ta ma ogólny charakter, można ją odnieść zarówno do eksportu pojedynczych towarów (grup towarów; np. towarów przemysłowych) z danego przedsiębiorstwa, do eksportu branży, gałęzi, działu, do całej gospodarki narodowej, a nawet gospodarstw narodowych grupy krajów. Pożyteczne z teoretycznego, jak i zwłaszcza praktycznego punktu widzenia — również z punktu widzenia analizy pozycji konkurencyjnej NRD — może być więc rozróżnianie mikrokonkurencyjności, mezozokonkurencyjności, makrokonkurencyjności (czyli tzw. konkurencyjno-

¹ Zob. np. C. A. Enoch, *Measures of Competitiveness in World Trade*. „Bank of England Quarterly Bulletin”, London, vol. 18, June 1978; H. H. Glismann, E.-J. Horn, *Die internationale Wettbewerbsfähigkeit der deutschen Wirtschaft. Diagnose-Prognose*. Kiel 1978; *Internationale Wettbewerbsfähigkeit und Strukturelle Anpassungserfordernisse*, HWWA, Hamburg 1984; B. Gahlen i inni, *Zur internationalen Wettbewerbsfähigkeit der deutschen Wirtschaft*. „Konjunkturpolitik” z. 3/1986/

² Zob. również S. Flejterski, *Istota i mierzenie konkurencyjności międzynarodowej*. „Gospodarka Planowa” nr 9/1984, s. 390 i nast.

ści międzynarodowej gospodarki krajowej), wreszcie megakonkurencyjności (np. międzynarodowej konkurencyjności grup państw RWPG).

Konkurencyjność międzynarodową można pojmować statycznie, można ją też traktować jako pojęcie dynamiczne. Wysoki poziom konkurencyjności nie jest dany żadnemu krajowi na stałe; często okazuje się bowiem, że jeśli wysiłek przedsiębiorców jest mniejszy od wysiłku konkurentów, a polityka ekonomiczna za mało „agresywna”, wówczas mają miejsce przegrupowania poszczególnych krajów na światowych listach czołowych eksporterów towarów przemysłowych. Danego poziomu konkurencyjności przemysłu poszczególnego kraju nie sposób traktować jako stanu, który musi się utrzymywać w dłuższym okresie. Ponadto przeciętna aktywność przedsiębiorstw — potencjalnych eksporterów oraz skuteczna, wręcz „agresywna” polityka proeksportowa prowadzona przez Centrum (zwłaszcza w warunkach gospodarek centralnie planowanych) mogą w średnim i długim okresie wpłynąć pozytywnie na wzrost poziomu konkurencyjności międzynarodowej (chodzi zarówno o mikro-, mezo-, jak i makrokonkurencyjność).

Na tym tle można postawić pytanie o czynniki oddziałujące na poziom konkurencyjności międzynarodowej. Generalnie rzecz biorąc konkurencyjność jest wypadkową wielu czynników, jednak w ostatecznej instancji zależy zwłaszcza od poziomu wydajności pracy (w przedsiębiorstwie, branży, gałęzi, dziale, całej gospodarce narodowej). Wydajność pracy jest w gruncie rzeczy bowiem przyczyną, podstawą wszystkich znanych rodzajów konkurencyjności, zarówno konkurencyjności cenowej, jak i pozacenowej. Wyrazem konkurencyjności cenowej jest poziom kosztów wytwarzania oraz cen i kursów, natomiast konkurencyjności pozacenowej — z jednej strony szeroko rozumiana jakość (z nowoczesnością na czele i dostosowaniem poszczególnych produktów do wymagań), z drugiej zaś metody i warunki zbytu towarów (terminy dostaw, dostępność i warunki spłaty kredytów eksportowych, opakowanie, obsługa posprzedażna, gwarancja, reklama itp.).

Wśród przyczyn bezpośrednio lub pośrednio określających poziom konkurencyjności cenowej i pozacenowej znajduje się wiele elementów, różnie klasyfikowanych przez różnych autorów. Według jednego z ciekawszych ujęć determinanty konkurencyjności międzynarodowej podzielić można na cenowo-kosztowe (relatywne różnice cen i kosztów w różnych krajach), strukturalne (zdolność dopasowywania struktury gospodarczej kraju do zmieniających się warunków rynku światowego) oraz technologiczne (jakość produkcji eksportowej, wdrożenie innowacji krajowych i zagranicznych)³. Oczywiście żadnego z takich czy podobnych

³ Zob. B. Gahlen i inni, *Zur internationalen Wettbewerbsfähigkeit*, op. cit., s. 130 i dalsze.

ując nie sposób traktować jako doskonałego, nie budzącego wątpliwości. Gospodarka współczesna w coraz mniejszym stopniu przystaje do prostych, uniwersalnych formuł i modeli.

Próbując stworzyć ramy teoretyczne dla dalszych rozważań na temat pozycji NRD w światowym handlu towarami przemysłowymi warto nawiązać do znanej koncepcji głoszącej, że czynniki obfite są tanie, natomiast rzadkie — drogie. Ogólnie rzecz biorąc do źródeł względnych przewag (atutów) lub względnych słabości poszczególnego kraju określających jego obecną i przyszłą pozycję konkurencyjną zaliczyć można zwłaszcza: zasoby naturalne (zasoby ziemi zdatnej do użytkowania rolniczego, zasoby wody, zasoby leśne, zasoby surowców energetycznych i nieenergetycznych), zasoby względnie taniej siły roboczej o niskich i średnich kwalifikacjach, zasoby kadr o wysokich kwalifikacjach, dostęp do nowych technik i technologii, dostępność kapitału finansowego, nakłady na ochronę środowiska naturalnego (i normy zanieczyszczenia), poziom rozwoju infrastruktury ekonomicznej, ogólny dynamizm i prężność gospodarki (skłonność przedsiębiorstw do eksportu, sprawność technologii marketingowej itp.), realne możliwości skutecznego wpływania przez rząd na poziom konkurencyjności za pomocą instrumentów zagranicznej polityki ekonomicznej, stabilność społeczno-polityczna, zadowolenie społeczne, kulturę produkcji i pracy, pęd do nowoczesności, postawy ludzi wobec gospodarki — w tym handlu zagranicznego. Nie ulega wątpliwości, że tendencje w handlu zagranicznym, w tym i globalna konkurencyjność eksportu, są wypadkową łącznego oddziaływania wszystkich powiązanych ze sobą zarówno ekonomicznych, jak i pozaeconomicznych determinant. To ogólne spostrzeżenie dotyczy oczywiście także NRD.

3. OGÓLNE TENDENCJE W ROZWOJU HANDLU ZAGRANICZNEGO NRD

W 1985 r. globalna wartość obrotów NRD w cenach bieżących osiągnęła poziom ponad 180 mld marek dew.⁴, co w porównaniu z rokiem 1970 stanowiło wzrost 4,5-krotny, a z 1980 1,5-krotny⁵. Po wyeliminowaniu jednak wpływu cen dynamika handlu zagranicznego analizowanego kraju ulega znacznemu osłabieniu. Wartość obrotów wyrażona w

⁴ Natomiast w 1987 r. zanotowano spadek obrotów do 176 mld marek (por. E. O. Zikiejewa, *Niekotoryje itogi i perspektywy rozwitija narodnogo chozjajstwa GDR*. „BIKI” nr 46/1988, s. 2).

⁵ Jeżeli nie zaznaczono inaczej, to wszystkie dane statystyczne pochodzą z opracowania S. Flejterski, H. Nakonieczna-Kisiel, *Pozycja NRD w międzynarodowych stosunkach ekonomicznych. Etap II. NRD w światowym handlu towarami przemysłowymi*. Szczecin 1987 (maszynopis powielony).

cenach porównywalnych (baza jest 1970 rok) przewyższała w połowie lat osiemdziesiątych poziom 1970 r. już tylko nieco ponad dwukrotnie, a 1980 r. jedynie o niecałe 20%.

Osiągnięte wyniki handlu zagranicznego w przeliczeniu na jednego mieszkańca były dla analizowanego kraju wyjątkowo korzystne. W 1985 r. wartość zarówno eksportu (1518 dol.), jak i importu (1408 dol.) NRD kształtowała się na najwyższym poziomie wśród wszystkich europejskich krajów socjalistycznych. Kraj ten bowiem wyprzedzał w eksporcie na jednego mieszkańca nie tylko równie małe kraje — jeżeli chodzi o skalę gospodarki — jak: Bułgarię, Czechosłowację oraz Węgry odpowiednio o 48%, 9% i 49%, ale również ustępowały mu większe, a mianowicie Polska i Rumunia (wartość tego wskaźnika była u nas prawie 5-krotnie mniejsza, a w Rumunii ponad trzykrotnie).

Przytoczone dane nabierają szczególnej wymowy, jeżeli prześledzi się zmiany powyższego wskaźnika w czasie. I tak: w 1960 r. eksport na jednego mieszkańca NRD wynoszący 128 dol. ustępował o 10% analogicznemu wskaźnikowi dla Czechosłowacji, natomiast w 1970 r. był już w zasadzie taki sam jak w wyżej wymienionym państwie (około 270 dol.), ale o 12% i 16% przewyższał eksport *per capita* w Bułgarii i na Węgrzech. Uwzględniając zatem wcześniejsze rozważania, można z całą pewnością stwierdzić dalszy wzrost roli handlu zagranicznego w gospodarce NRD, oraz regres w pozostałych o podobnym stopniu uzależnienia od zewnętrznych czynników rozwoju.

Powyższy optymistyczny obraz osiągnięć w wymianie z zagranicą zakłóca jednak kolejny miernik w postaci udziału analizowanego kraju w handlu światowym. Dane wskazują, że w połowie lat osiemdziesiątych z uwagi na bezwzględną wartość obrotów kraj ten jako jedyny z grupy małych i średnich państw socjalistycznych znalazł się na liście 13 państw, których wartość eksportu i importu mieściła się w przedziale 20 — 50 mld dol. USA (por. tablica 1)⁶. Wyprzedzały NRD takie kraje jak: Tajwan, Szwecja, Hongkong i Korea Płd., których eksport stanowił 1,6% eksportu światowego, a następnie Chiny, Szwajcaria i Arabia Saudyjska ze wskaźnikiem udziału 1,4%. Natomiast odsetek wywozu NRD wynosił 1,3% i był taki sam jak Brazylii oraz Hiszpanii, a o 0,1% i 0,2% większy od udziału Singapuru oraz Australii. Tylko ZSRR zakwalifikowany został do grupy 10 państw o największej wartości wymiany towarowej (czyli powyżej 50 mld dol.), a reszta państw socjalistycznych zaliczona została do grupy 21 krajów z wartością eksportu i importu w granicach 10 - 20 mld dol.

Przytoczone dane dobitnie świadczą o większym zaangażowaniu oma-

⁶ Por. *International Trade 1985 - 1986*. Genewa 1986, s. 143.

TABLICA 1

Obroty handlowe NRD na tle innych krajów w 1985 r.

Wyszczególnienie	Eksport (fob)		Wyszczególnienie	Import (cif)	
	Wartość w mld dol.	%		Wartość w mld dol.	%
Świat	1.922,00	100,0	Świat	2.000,00	100,0
Powyżej 50 mld					
USA	205,20	10,7	USA	346,00	17,3
RFN	183,35	9,6	RFN	157,60	7,9
Japonia	175,85	9,1	Japonia	127,50	6,4
W. Brytania	101,10	5,3	W. Brytania	109,10	5,5
Francja	97,45	5,1	Francja	107,60	5,4
ZSRR	86,40	4,5	Włochy	90,95	4,5
Kanada	85,55	4,5	ZSRR ^{a)}	82,45	4,1
Włochy	78,95	4,1	Kanada ^{a)}	75,85	3,8
Holandia	68,30	3,6	Holandia	65,20	3,3
Belgia-Luksemburg.	53,30	2,8	Belgia-Luksemburg.	55,55	2,8
Ogółem wymienione			Ogółem wymienione		
10 państw	1.135,50	59,1	10 państw	1.217,80	60,9
20 - 50 mld					
Tajwan	30,70	1,6	ChRL	42,50	2,2
Szwecja	30,40	1,6	Korea Płd.	31,15	1,6
Hongkong ^{a)}	30,05	1,6	Szwajcaria	30,65	1,5
Korea Płd.	30,30	1,6	Hiszpania	30,00	1,5
ChRL	27,30	1,4	Hongkong ^{a)}	29,60	1,5
Szwajcaria	27,30	1,4	Szwecja	28,55	1,4
Arabia Saud. ^{b)}	27,00	1,4	Singapur ^{c)}	26,25	1,3
Brazylia	25,65	1,3	Arabia Saud. ^{b)}	25,20	1,3
NRD	24,70	1,3	NRD ^{a)}	23,25	1,2
Hiszpania	24,30	1,3	Australia ^{a)}	23,10	1,2
Singapur ^{c)}	22,80	1,2	Austria ^{a)}	20,80	1,0
Australia	21,75	1,1	Tajwan	20,10	1,0
Meksyk	21,45	1,1			
Ogółem wymienione			Ogółem wymienione		
13 państw	343,70	17,9	12 państw	331,20	16,6

^{a)} Import fob, ^{b)} Szacunki, ^{c)} Bez wpływów i wydatków z tytułu usług transportowych związanych z wysyłką towarów.

Źródło: *International Trade 1985 - 86*. Genewa 1986, s. 142.

wianego kraju w międzynarodowy podział pracy niż pozostałych małych i średnich państw socjalistycznych. Jednak w dłuższym czasie zaangażowanie to wykazuje regres. W 1960 r. udział NRD w handlu światowym wynosił bowiem 1,7% po stronie eksportu i 1,6% po stronie importu. Oznacza to więc, że w latach sześćdziesiątych, kiedy handel za-

graniczny spełniał funkcję bilansującą, stopień otwarcia gospodarki był większy niż w następnej dekadzie, która miała przekształcić go w jeden z najbardziej aktywizujących czynników rozwoju ekonomicznego kraju.

Wzrost obrotów handlowych NRD był różny w poszczególnych grupach krajów. Wymiana z krajami socjalistycznymi wynosiła w 1985 r. około 120 mld marek dew., podczas gdy z krajami kapitalistycznymi wysoko rozwiniętymi nieco ponad 50 mld, a rozwijającymi się prawie 10 mld marek dew.⁷ Jednak z uwagi na odmienny mechanizm ustalania cen w rozliczeniach z krajami socjalistycznymi i kapitalistycznymi, jak również niską podstawę wyjściową w odniesieniu do całej grupy państw kapitalistycznych, obroty NRD wyrażone w cenach stałych z krajami kapitalistycznymi wzrosły w 1985 r. blisko trzykrotnie w porównaniu z rokiem 1970, podczas gdy z socjalistycznymi w tym samym okresie nieco ponad dwa razy.

Także rytmiczność dostaw była różna w wymianie handlowej analizowanego kraju z poszczególnymi grupami państw. Jedyne rozmiary obrotów z krajami socjalistycznymi wykazywały dużą regularność. Ich wolumen ogólnie rosnący z roku na rok — poza skrajnymi przypadkami — nie przekraczał bowiem średnio 10% poziomu roku poprzedniego. Natomiast nierytmiczność obrotów w przekroju rocznym z krajami kapitalistycznymi była zdecydowanie większa, gdyż oprócz przyrostów wymiany notowano również jej spadek.

Tak więc wartość eksportu i importu z krajami wysoko rozwiniętymi wahała się w granicach 90 - 130% w stosunku do roku poprzedniego; przy czym nie zawsze po okresie głębokiego załamania wymiany miało miejsce jej gwałtowne przyspieszenie. Zjawisko to niewątpliwie nie sprzyjało zwiększaniu efektów handlu zagranicznego. Na tym tle szczególnie niepokój budzi więc jeszcze większa fluktuacja w wymianie badanego kraju z całym „trzecim światem”. Tu spadki sięgały nawet 40% jej wartości roku poprzedniego, natomiast przyrosty dochodziły do 75%. Różnice stabilności wiązały się prawdopodobnie z różnicami w strukturze towarowej. Wybitnie surowcowy handel z krajami kapitalistycznymi musiał być — zwłaszcza w latach siedemdziesiątych — znacznie mniej stabilny niż wymiana z państwami socjalistycznymi, w której dominują wyroby przetworzone⁸.

Bezwzględne rozmiary wymiany wzajemnej między NRD a krajami niesocjalistycznymi są względnie małe, stąd też mimo ukazanego wy-

⁷ W 1987 r. obroty z krajami wspólnoty socjalistycznej wzrosły do 122 mld marek NRD kosztem spadku wartości wymiany z krajami niesocjalistycznymi do około 54 mld marek (por. E. O. Zikiejewa, *op. cit.*, s. 2).

⁸ Por. szerzej na ten temat H. Nakonieczna-Kisiel, *Handel zagraniczny NRD z krajami RWPG*. „Przegląd Zachodniopomorski” nr 1/1987, ss. 97 - 112.

żej wysokiego tempa jej wzrostu i znacznych wahań z roku na rok, nie znalazło to odzwierciedlenia w wydatnej poprawie wskaźnika udziału. Generalnie w całym okresie powojennym udział tej grupy państw nigdy nie przekraczał 35⁰/₀, a w poszczególnych latach był nawet jeszcze mniejszy.

W połowie lat osiemdziesiątych na kraje kapitalistyczne wysoko rozwinięte przypadało 29⁰/₀ handlu zagranicznego NRD, czyli o 2 punkty procentowe więcej niż w początkach lat pięćdziesiątych, a o 4 w porównaniu z 1970 r., będącym — jak wiadomo — początkiem nowej strategii rozwoju, którą przyjęły wszystkie kraje socjalistyczne. Natomiast udział całego „trzeciego świata” wynosi tylko 5⁰/₀ i mimo wielokrotnych deklaracji o konieczności intensyfikacji rozwoju stosunków gospodarczych z tą grupą krajów, ich rola w stosunkach handlowych NRD od lat nie ulega praktycznie większej zmianie⁹.

Powyższe zjawiska dowodzą zatem, iż w strukturze geograficznej handlu zagranicznego Niemieckiej Republiki Demokratycznej w zasadzie nie występują istotniejsze zmiany. Została ona ukształtowana w latach pięćdziesiątych na skutek różnego rodzaju uwarunkowań politycznych, a następnie przyjęcia modelowej strategii rozwoju handlu wzajemnego krajów RWPG, opartej o powiązania gospodarcze między ZSRR i pozostałymi państwami tego ugrupowania integracyjnego¹⁰. Analizowany kraj — jako najbardziej uprzemysłowiony w grupie państw socjalistycznych — miał zaopatrywać Związek Radziecki w wyroby przemysłowe w zamian za deficytowe surowce naturalne. Pod kątem tego chłonnego i wielkiego rynku ukształtowana została też specjalizacja produkcyjna NRD oraz struktura towarowa handlu zagranicznego.

4. TOWARY PRZEMYSŁOWE W HANDLU ZAGRANICZNYM NRD

Rzeczową strukturę handlu zagranicznego ilustrują dane tablicy 2. Wynika z nich, że między strukturą eksportu i importu występowała wyraźna dysproporcja.

Najważniejszymi artykułami w wywozie tego kraju na rynek światowy były maszyny, urządzenia i środki transportu. Ich udział w ogólnym eksporcie NRD sięgał w 1985 r. blisko 47⁰/₀. Oprócz wymienionych

⁹ Zgodnie z założeniem planu na lata 1986-1990 udział krajów rozwijających się w handlu zagranicznym NRD pozostanie również na takim samym poziomie (por. M. Kaser, *Trends in Trade and Economic Co-operation among Countries Having Different Economic and Social Systems*, UNCTAD, /ST/TSC/9, 5 November 1987, s. 18. Por. też S. Flejterski, *Ewolucja wymiany handlowej między NRD a krajami Południa*. „Przegląd Zachodniopomorski” nr 1/1987, ss. 83-95).

¹⁰ Szerzej na ten temat m. in. P. Bożyk, *Handel wzajemny krajów RWPG*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 11/1986, s. 35.

TABLICA 2

Struktura towarowa eksportu i importu globalnego NRD w latach 1960 - 1985 (ceny bieżące)^{a)}

Wyszczególnienie	Eksport w %				Import w %			
	1960	1970	1980	1985	1960	1970	1980	1985
Paliwa, surowce mineralne, metale	28,8	10,1	14,8	20,0	42,5	27,6	36,7	42,5
Maszyny, urządzenia i sprzęt transportowy	49,0	51,7	51,3	46,6	12,7	34,2	30,8	26,8
Towary konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego	15,1	20,2	14,8	14,1	5,3	4,5	5,0	6,2
Pozostałe towary przemysłowe	1,2	10,6	12,7	11,6	0,3	5,6	8,6	8,4
Surowce pochodzenia roślinnego i zwierzęcego ^{b)}	5,9	7,4	6,4	7,7	39,2	28,1	18,9	16,1

^{a)} Na podstawie jednolitej nomenklatury towarowej handlu zagranicznego krajów członkowskich RWPG.^{b)} Łącznie z towarami żywnościowymi.

Źródło: „Rocznik Statystyczny GUS” za odpowiednie lata oraz „Mały Rocznik Statystyczny GUS” 1987, s. 385.

towarów, dużą część w wywozie stanowiły artykuły konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego. W wymienionym roku łącznie z pozostałymi towarami przemysłowymi zajmowały ponad 25% globalnego eksportu. W ten sposób dobra o względnie wysokim stopniu przetworzenia, a więc zdolne do jakościowej konkurencji na rynku światowym, zdominowały eksport badanego kraju, co świadczy o jego dużej specjalizacji. Jeżeli jeszcze uwzględnimy fakt, że na paliwa, surowce mineralne oraz pochodzenia roślinnego i zwierzęcego przypadało łącznie około 25% eksportu, to wówczas można — jak się wydaje — stwierdzić, iż struktura rzeczowa eksportu NRD pozostaje w zgodzie z osiągniętym przez ten kraj poziomem rozwoju gospodarczego i strukturą produkcji materialnej.

Warto dodać, że poza Bułgarią i Czechosłowacją struktura towarowa wywozu NRD była pod tym względem najbardziej korzystna ze wszy-

stkich europejskich krajów socjalistycznych. Przykładowo w polskim eksporcie udział dóbr surowcowych i rolno-żywnościowych w 1985 r. był wyższy i wynosił około 33⁰/₀. Z kolei w eksporcie dóbr inwestycyjnych i artykułów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego wydatnie ustępowaliśmy NRD tylko w grupie tych ostatnich (nasz eksport w połowie lat osiemdziesiątych był średnio o prawie 8 punktów procentowych mniejszy). Natomiast w przypadku maszyn, urządzeń i środków transportu wskaźniki udziału w polskim eksporcie kształtowały się w 1985 r. na poziomie 49,3⁰/₀, czyli o 2,7 punktu procentowego wyższym niż w odniesieniu do analogicznego dla NRD. Zjawisko to — w kontekście rozmiarów potencjału produkcyjnego, jakim dysponują oba wymienione kraje — i tak przemawia na korzyść NRD.

Co się tyczy rzeczowej struktury importu, to charakterystyczną jej cechą jest wyraźna dominacja towarów surowcowych. Na paliwa, surowce mineralne i metale przypadało w 1985 r. 42,5⁰/₀ globalnego przywozu NRD. Po dodaniu importu surowców pochodzenia roślinnego i zwierzęcego wskaźnik udziału dóbr o niskim stopniu przetworzenia wzrasta do blisko 60⁰/₀. Taka struktura towarowa importu odzwierciedla zatem niski stopień wyposażenia gospodarki w zasoby produkcyjne, a ponadto oznacza zgodność rzeczowej struktury importu z istniejącą strukturą gospodarki narodowej. Przemysłowy charakter eksportu wymaga bowiem z jednej strony zaopatrzenia surowcowo-materiałowego do produkcji, z drugiej natomiast ciągłego kreowania nowych zdolności eksportowych. Byłoby to niemożliwe bez jednoczesnego importu dóbr inwestycyjnych oraz elementów kooperacyjnych bardziej naukocholonych i o większej zawartości postępu technicznego.

O skali tego zjawiska — z powodu braku odpowiednich danych statystycznych — możemy wnioskować pośrednio. I tak w 1985 r. odsetek importu maszyn, urządzeń i sprzętu transportowego w globalnym przywozie NRD wynosił 26,8⁰/₀, natomiast towarów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego łącznie 14,6⁰/₀. W obu wymienionych grupach mieścił się, rzecz jasna, import tych dóbr, których NRD produkuje za mało. Oprócz nich przedmiotem przywozu musiały być jednak wyroby będące nośnikiem postępu technicznego. Świadczą o tym m. in. dostawy kompletnych obiektów, które w ramach różnych form współpracy przemysłowej NRD z krajami kapitalistycznymi wysoko rozwiniętymi stanowiły w sumie blisko 49⁰/₀¹¹. Wydaje się więc, że dzięki nim nastąpiła modernizacja wielu dziedzin gospodarki narodowej NRD po okresie ot-

¹¹ Por. E. D. Malkow, *Ważniejsze formy promyślnego sotrudnicestwa socjalistycznych stran z rozwitymi kapitalistycznymi gosudarstwami*. „BIKI”, przyłożenie, nr 8/1987, ss. 32 - 33.

warcia na zagranicę. Do najszybciej rozwijających się gałęzi i branż przemysłu tego kraju zaliczały się bowiem od połowy lat siedemdziesiątych przemysł elektroniczny, precyzyjny i optyczny, techniki obliczeniowej i maszyn biurowych, maszyn do obróbki tworzyw sztucznych oraz narzędziowy¹².

Powstaje w związku z tym pytanie, w jakim stopniu wymieniony import — po zaspokojeniu potrzeb gospodarki — przyczynił się do rozwoju produkcji specjalizowanej, która zwiększyła zdolności eksportowe NRD, a tym samym skuteczność jej walki konkurencyjnej w zakresie wyrobów przetworzonych na rynku światowym.

Bezpośrednim wyrazem skuteczności walki konkurencyjnej NRD w zakresie produkowanych wyrobów przetworzonych jest m. in. struktura towarowa obrotów z partnerami bardziej zaawansowanymi pod względem poziomu rozwoju techniki i technologii. Rynek wewnętrzny w krajach socjalistycznych nie jest bowiem najlepszym weryfikatorem poziomu jakości dóbr przetworzonych, gdyż powszechny ich niedobór stawia producentów w pozycji monopolisty.

Jak wykazano we wcześniejszych rozważaniach, rozmiary globalnego eksportu NRD są na tyle duże, że pozwalają zaliczyć ten kraj — jako jedyny z grupy małych i średnich państw socjalistycznych — do grona liczących się dostawców na rynek światowy. W tym kontekście może jeszcze bardziej wymowne są dane *UNIDO* wskazujące¹³, iż tenże mały kraj ma tylko nieco mniejszy eksport maszyn i urządzeń na rynek krajów *OECD* niż ZSRR i Polska. W 1984 r. udział wszystkich krajów *RWPG* w dostawach maszyn i urządzeń na rynek wymienionych państw wynosił 5,5%, w tym na NRD przypadał 1%, podczas gdy na ZSRR i Polskę odpowiednio 1,2 i 1,1% (por. tablica 3).

Przytoczone szacunki nie dają jednak podstaw do optymizmu, ponieważ wymieniony odsetek przypadający na NRD (jak również wszystkie kraje *RWPG*) wykazuje ogromny spadek w porównaniu np. z 1973 r. kiedy to wynosił 4% (a dla ogółu państw *RWPG* — 22,7%). Wówczas eksport maszyn i urządzeń Niemieckiej Republiki Demokratycznej na rynki państw *OECD* był o ponad 50% większy od wywozu takich samych dóbr z Brazylii, kraju blisko 80 razy większego i liczącego w tym czasie ponad 6 razy więcej ludności. Ogrom dystansu dzielącego obecnie w tej dziedzinie wymienione dwa kraje najlepiej odzwierciedla fakt, że NRD zdołała zwiększyć w latach 1973 - 1984 bezwzględne rozmiary eksportu maszyn i urządzeń do krajów *OECD* tylko 2 razy, podczas gdy

¹² Por. B. Brocka-Palacz, *Kierunki i charakter zmian strukturalnych w przemyśle NRD*. „Gospodarka Planowa” nr 11 - 12/1985, ss. 593 - 594.

¹³ Por. A. Inotai, *Die RGW-Länder im internationalen Handel von Maschinenbauprodukten*. „Osteuropa-Wirtschaft” nr 4/1986, s. 314.

TABLICA 3

Eksport maszyn i urządzeń NRD oraz pozostałych krajów RWPG na rynki państw OECD w latach 1973 - 1984

Wyszczególnienie	1973	1977	1980	1984	1973	1984
	w mln dolarów				Udział w (%)	
Europejskie kraje RWPG	1119	2023	3157	2233	22,7	5,5
w tym: ZSRR	288	398	709	478	5,8	1,2
Polska	226	618	791	444	4,6	1,1
NRD	196	309	453	394	3,9	1,0
Czechosłowacja	242	316	456	420	4,9	1,0
Węgry	77	177	376	294	1,6	0,7
Rumunia	71	161	278	176	1,4	0,4
Kraje nowo uprzemysłowione						
Tajwan	804	1628	3615	7804	16,3	19,1
Meksyk	626	1487	2395	5538	12,7	13,5
Hongkong	554	1344	3135	5122	11,2	12,5
Korea Płd.	293	1173	2003	4713	5,9	11,5
Singapur	477	1116	2578	4550	9,7	11,1
Malezja	82	499	1393	2595	1,7	6,3
Brazylia	125	597	1098	2065	2,5	5,1
Filipiny	14	144	661	1311	0,3	3,2
Jugosławia	327	498	791	710	6,6	1,7

⁹⁾ Import krajów OECD=400.

Źródło: A. Inotai, *Die RGW-Länder im internationalen Handel von Maschinenbauprodukten*. „Osteuropa-Wirtschaft”, nr 4/1986, s. 314.

Brazylia w tym samym czasie aż ponad 16 razy. Dzięki temu jej udział w zaopatrzeniu rynków krajów najbardziej zaawansowanych pod względem techniki i technologii był w 1984 r. już 5 razy większy niż NRD.

W stosunkach handlowych NRD z państwami wysoko rozwiniętymi ukształtowała się więc specyficzna struktura obrotów. Potwierdzają to również dane DIW¹⁴. Wynika z nich, że w eksporcie NRD na rynki państw OECD dominują towary surowcowe, przy czym ich udział wykazuje systematyczny wzrost (z 35% w 1976 r. do blisko 63% w 1984 r.). Jest to zjawisko tym bardziej niepokojące, że w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych notowano silną obniżkę cen surowców, a przede wszystkim paliw. Produkty naftowe w dalszym ciągu zajmowały czołowe miejsce w eksporcie NRD (wzrost udziału z 4,7% w 1976 r. do 18,8% w 1980 r. oraz do aż 23,9% w 1984 r.)¹⁵.

¹⁴ Por. H. Lambrecht, *Konsolidierungspolitik im Westhandel der DDR geführt?* DIW, „Wochenbericht” nr 47/1986, s. 604.

¹⁵ Tamże. Warto tu dodać, że przyczyną tej wyjątkowej ekspansji eksportowej było pokaźne ograniczenie wewnątrz krajowego popytu na wyroby petrochemiczne.

Wzrostowi udziału towarów surowcowych w eksporcie NRD do państw OECD towarzyszyło z kolei — jak wskazują wspomniane szacunki DIW — zmniejszanie się wskaźnika udziału towarów inwestycyjnych oraz towarów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego. Te pierwsze w wywozie NRD w 1976 r. stanowiły jeszcze 28,9%, podczas gdy w 1984 r. ich udział spadł do 18,2%. Znamienny jest przy tym fakt, iż łączny udział wyrobów przemysłu maszynowego zmniejszył się do zaledwie 5,8% (z 8,9% w 1976 r.), czyli do odsetka tylko o 2 punkty procentowe przewyższającego wskaźnik przypadający na całą grupę produktów rolno-spożywczych.

Na podkreślenie zasługuje asymetria w jeszcze innym aspekcie. Udział NRD w imporcie sprzętu inwestycyjnego z krajów OECD był w całym omawianym przedziale czasu znacznie większy niż w eksporcie na ich rynki. Szczególnie wyraźnie widać to w odniesieniu do odsetka wyrobów przemysłu maszynowego. Ich udział w latach 1976 - 1984 utrzymywał się na niezmiennym poziomie i wynosił 14 - 13% importu, natomiast w eksporcie był w 1976 r. blisko o połowę, a w 1984 r. już o ponad 2 razy mniejszy. Świadczy to dobitnie o niskiej konkurencyjności wyrobów przemysłowych eksportowanych z NRD, produkowanych przecież w oparciu o importowany sprzęt inwestycyjny z takich m. in. krajów wysoko rozwiniętych, jak Japonia (25% całego importu wyrobów przemysłu maszynowego), Francja (17,4%), Austria (12,4%), Szwecja (9,6%) oraz Włochy (8,1%)¹⁶.

Niskiej konkurencyjności wyrobów przemysłowych eksportowanych przez NRD na rynki państw bardziej zaawansowanych w rozwoju nie kompensują zjawiska dotyczące handlu między Niemiec (przytoczone dane statystyczne DIW dla państw OECD nie obejmowały bowiem obrotów z RFN i Berlinem Zachodnim). W dostawach NRD na te dwa rynki dominowały również wyroby o niskim stopniu przetworzenia¹⁷. Natomiast w grupie dóbr przemysłu przetwórczego eksport towarów inwestycyjnych był zdecydowanie mniejszy (w latach 1980 - 1984 ich wschodniemieckie dostawy na rynek państw OECD niemal dwukrotnie przewyższały wywóz do RFN i Berlina Zachodniego). Wskaźnik udziału przypadający na same tylko wyroby przemysłu maszynowego eksportowane

ne, dzięki czemu znaczna część importowanej ropy naftowej mogła być po przetworzeniu reeksportowana na Zachód (por. J. Konieczny, *Ofensywa handlowa NRD na rynki zachodnie*. „Rynki Zagraniczne” nr 15/1987, s. 4).

¹⁶ Por. H. Lambrecht, *op. cit.*, s. 606.

¹⁷ Por. *Innerdeutscher Handel weiterhin ohne Dynamik*. DIW, „Wochenbericht” nr 22/1987, s. 286. *Positive Akzente im innerdeutschen Handel verstärken*. DIW, „Wochenbericht” nr 11/1987, s. 148; H. Lambrecht, *Weiterhin unbefriedigende Entwicklung im innerdeutschen Handel?* DIW, „Wochenbericht” nr 11/1988, s. 153.

przez NRD do krajów OECD kształtował się także w tym czasie na poziomie dwukrotnie wyższym. Bardziej jedynie korzystne tendencje miały miejsce w przypadku przemysłowych towarów konsumpcyjnych, które w eksporcie NRD do RFN i Berlina Zachodniego stanowiły prawie 1/4 wywozu NRD, podczas gdy na rynki państw OECD w zasadzie mniej niż 1/5.

Wymowy powyższego stwierdzenia o niskiej konkurencyjności wyrobów przemysłu przetwórczego NRD, których kraj ten nie może wyeksportować do uprzemysłowionych państw kapitalistycznych, w niczym nie zmienia istniejąca — w obrotach NRD z tymi krajami — przewaga wywozu towarów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego nad ich przywozem. Jednak ze struktury eksportu wynika, że istotną rolę odgrywały w nim m. in. tekstylia i wyroby odzieżowe, meble i wyroby z drewna, artykuły gospodarstwa domowego, instrumenty muzyczne, towary sportowe oraz różnego rodzaju ozdoby z plastyku. Są to — jak wiadomo — dobra o względnie niskim stopniu przetworzenia, mało uszlachetnione, a jako takie nie mogą zatem zagwarantować Niemieckiej Republice Demokratycznej liczącego się miejsca w obecnym i przyszłym międzynarodowym podziale pracy.

Niska jakość wielu wyrobów przemysłu przetwórczego eksportowanych przez NRD nie stwarza natomiast — przynajmniej jak dotychczas — praktycznie większych trudności w wywozie tych dóbr na rynki krajów socjalistycznych (w tym zwłaszcza członków RWPG, charakteryzujących się zbliżonymi właściwościami), ponadto na rynki państw rozwijających się. I tak — jak już sygnalizowano — gdy wskaźnik odnoszący się do grupy maszyny, urządzenia i środki transportu oraz towary konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego wykazywał w połowie lat osiemdziesiątych w eksporcie kierowanym na rynki państw kapitalistycznych wysoko rozwiniętych znaczny spadek, to w odniesieniu do wywozu kierowanego na rynki państw RWPG osiągnął wręcz imponujący poziom. W 1984 r. wynosił on 77,3% i był tylko o 2 punkty procentowe mniejszy od notowanego w 1970 r.¹⁸ Szczególnego podkreślenia wymaga tu również wyższy niż w eksporcie krajowym udział maszyn i środków transportu wywożonych do krajów wspólnoty socjalistycznej, który ponadto w istotny sposób przewyższał analogiczny odsetek w imporcie tych wyrobów z tego kierunku wymiany (w 1984 r. przykładowo aż o połowę, czyli ponad 31 punktów).

Tak duży w eksporcie NRD udział dóbr o wysokim stopniu przetworzenia kierowanych na rynki państw RWPG wskazuje na niewątpliwą

¹⁸ Por. J. Zelechowska, *Tendencje w handlu wzajemnym europejskich krajów RWPG*. Warszawa 1981, ss. 71 - 72 oraz P. B o Ź y k, *op. cit.*, s. 41.

ich rolę w kształtowaniu nowoczesnej struktury obrotów zagranicznych tego kraju. Dzięki takim kierunkom wymiany NRD uzyskała strukturę towarową eksportu zbliżoną do struktury wywozu krajów kapitalistycznych wysoko rozwiniętych. W tym kontekście szczególnej wymowy nabiera jednak wcześniej zanalizowana struktura towarowa eksportu do krajów OECD. Przypomina ona z kolei strukturę wywozu państw rozwijających się, ale we wczesnym okresie ich uprzemysławiania się¹⁹. Można więc — biorąc powyższe pod uwagę — zaryzykować stwierdzenie, że wymiana NRD z krajami socjalistycznymi pozwala temu krajowi rozwijać produkcję wielkoseryjną, ale jednocześnie nie tworzy automatycznie zdolności do eksportu wyrobów o światowym poziomie konkurencyjności. W strukturze produkcji przemysłu przetwórczego brak jest bowiem silniejszego rozwoju produkcji specjalizowanej, której wyroby o wysokiej jakości mogłyby konkurować na rynkach państw wysoko rozwiniętych. Wzrostowi udziału wyrobów specjalizowanych w eksporcie NRD do krajów RWPG (do 39⁰/₀ w 1985 r. z 1⁰/₀ w 1970 r.) nie towarzyszy zatem odpowiednie podwyższanie ich jakości i nowoczesności.

5. GŁÓWNE DETERMINANTY POZYCJI NRD W ŚWIATOWYM HANDLU TOWARAMI PRZEMYSŁOWYMI

Obecna i przyszła pozycja NRD w światowym handlu towarami przemysłowymi zależna jest, podobnie jak w przypadku wszystkich innych krajów, od wielu rozmaitych czynników egzo- i endogenicznych. Nawiązując do wcześniej sformułowanych uwag i spostrzeżeń spróbujemy tu jedynie ogólnie omówić te czynniki ekonomiczne, które wydają się najważniejsze i są przy tym specyficzne z jednej strony dla gospodarki NRD, z drugiej zaś dla rynku towarów przemysłowych.

Z punktu widzenia możliwości i szans ekspansji eksportowej NRD w dziedzinie towarów przemysłowych pierwszorzędne znaczenie odgrywają i odgrywać będą zmiany rozmiarów i struktury popytu zagranicznego, tzn. zwłaszcza odbiorców z państw RWPG, a także krajów Zachodu (z RFN i Berlinem Zachodnim) oraz Południa. Czynnikiem ten, o charakterze egzogenicznym wobec gospodarki NRD, współdeterminuje obecny i przyszły poziom zaangażowania tego kraju w międzynarodowy podział pracy, wyznaczając też jego pozycję w światowych obrotach towarami przemysłowymi ze szczególnym uwzględnieniem eksportu. Podkreślić tu trzeba, że rynku towarów przemysłowych (zwanych czasem „zindywidualizowanymi”) nie sposób traktować jako monolitu, wręcz

¹⁹ Por. *Statystyczny obzór mirowego przemysłowego położenia*, 1983, Dokument UNIDO (IS. 453) z 16 I 1984 r., s. 17.

przeciwnie — jest to rynek ogromnie zróżnicowany. Do grupy towarów przemysłowych zalicza się zarówno półfabrykaty, gotowe produkty przemysłowe o względnie niskim stopniu przetworzenia, na czele z tzw. towarami intensywnymi technologicznie (*technology intensive products* oraz *high — technology goods*). Rynek towarów przemysłowych jest nie tylko niejednorodny, ale i szczególnie zmienny, podlegając ewolucji a niekiedy wręcz rewolucji. Niezwykle ważne zmiany — zarówno ilościowe, jak i jakościowe — miały miejsce na światowym rynku wyrobów przemysłowych w ciągu ostatnich kilkunastu lat.

Zmiany o charakterze ilościowym wynikają ze zróżnicowanego tempa rozwoju ekonomicznego poszczególnych krajów i regionów oraz zróżnicowanego tempa ekspansji w dziedzinie towarów przemysłowych (zwłaszcza wyrobów o wysokim stopniu nasycenia nowoczesnymi technologiami). Walka konkurencyjna na rynku towarów przemysłowych toczy się głównie między EWG (z RFN na czele), Japonią i USA, jednak partnerem o rosnącej sile są w ostatnich latach tzw. kraje nowo uprzemysłowione z państwami Azji Południowo-Wschodniej na czele.

Co się natomiast tyczy zmian jakościowych na współczesnych rynkach towarów przemysłowych, to związane są one zwłaszcza z postępem techniczno-technologiczno-organizacyjnym, w wyniku którego przedmiotem handlu międzynarodowego stają się stale nowe rodzaje maszyn i urządzeń oraz artykułów konsumpcyjnych trwałego użytku. Ogólna wartość światowego handlu towarami przemysłowymi stale rośnie, chociaż tempo to w latach osiemdziesiątych uległo pewnemu osłabieniu. Spadek tempa wzrostu ogólnych obrotów towarami przemysłowymi jest konsekwencją pogorszenia stanu koniunktury w gospodarce światowej i nasilenia się tendencji protekcyjnych w handlu światowym.

Zjawiska powyższe, jak postęp naukowo-techniczny z jednej strony oraz dekonunktura i protekcyjizm z drugiej wpływają na istotne zaostrenie konkurencji międzynarodowej. Ma to wpływ na NRD i na pozostałe kraje socjalistyczne, którym z coraz większym trudem przychodzi mierzyć się z konkurentami²⁰. Na pozycję konkurencyjną krajów socjalistycznych na światowym rynku towarów przemysłowych wpływa zarówno poziom kosztów i cen, jakość oferowanych produktów, jak i warunki i metody zbytu.

Procesy konkurencji ceną, jakością dóbr i poziomem działań marketingowych były niejednokrotnie analizowane w literaturze światowej, także w piśmiennictwie krajów socjalistycznych. Sporo napisano o „stopniu trudności współczesnego zachodniego rynku towarów przemysłowych, wyrafinowanych wymaganiach tamtejszych odbiorców, stosunku

²⁰ Zob. np. A. E. Lenel, *Zur Konkurrenz der Entwicklungs- und Staatshandelsländer auf den Absatzmärkten der EG*, Freie Universität Berlin 1980.

wobec krajów socjalistycznych²¹. Zgadając się generalnie z tymi spostrzeżeniami, trzeba jednak równocześnie odnotować istnienie (mimo dekoniunktury i protekcyjizmu) szans i możliwości korzystnego sprzedawania towarów przemysłowych na współczesnym rynku międzynarodowym; przykład nowo uprzemysłowionych państw Azji Południowo-Wschodniej jest tu szczególnie znamieny. Kraje socjalistyczne, w tym NRD czy też Polska, nie stoją na z góry przegranych pozycjach. Nowoczesne, bardzo dobre towary przemysłowe można sprzedać na rynkach zachodnich nawet w warunkach pogorszenia sytuacji koniunkturalnej w krajach importujących i występowania tam różnorodnych barier protekcyjnych. Istotą rzeczy jest elastyczność, szybkość reakcji, umiejętność adaptowania produkcji do nowych warunków i wymogów rynku światowego, „agresywność działania”.

Na pozycję NRD w gospodarce światowej oraz w imporcie i eksporcie towarów przemysłowych oddziałują i oddziaływać będą nie tylko ogólne zmiany na światowych rynkach tych towarów, ale i zmiany w poszczególnych krajach RWPG, jak i całej RWPG. Znaczenia tej kwestii nie sposób przecenić bowiem — jak wskazywano poprzednio — ZSRR i inne kraje RWPG były i są zasadniczym kierunkiem geograficznej orientacji handlu zagranicznego NRD. W latach ostatnich mają miejsce coraz bardziej wyraźne próby radykalnego zreformowania mechanizmów integracyjnych RWPG, której działalność poddano kompleksowej, krytycznej ocenie (m. in. w październiku 1987 r. w związku z odbytą wówczas 43 Sesją Rady). Odnotowując niewątpliwe historyczne zasługi RWPG i zalety niektórych rozwiązań, akcentuje się współcześnie jej rozmaite słabości i niedomagania: niezadowalający postęp w dziedzinie poprawy jakości i nowoczesności wzajemnie dostarczanych towarów, zależność techniczną i technologiczną od rozwiniętych krajów kapitalistycznych, zbyt niski poziom konkurencyjności wyrobów na rynkach światowych, niedostateczne postępy w dziedzinie specjalizacji i kooperacji produkcji, niedorozwój technologii materiałowo- i energooszczędnych, niski poziom integracji potencjałów produkcyjnych i naukowo-technicznych poszczególnych krajów, słabość istniejącego mechanizmu ekonomiczno-finansowego integracji (zasady cenotwórstwa, system walutowo-kredytowy i rozliczeniowy), istnienie systemowych barier współpracy bezpośredniej między przedsiębiorstwami, sformalizowany, wieloszczeblowy i biurokratyzowany sposób i styl pracy. Nieprzypadkowo zatem niektóre kraje RWPG (z ZSRR i Polską na czele) domagają się radykalnej przebudowy mechanizmu współpracy gospodarczej, w tym

²¹ Zob. np. A. Gwiazda, *Handel Wschód-Zachód w latach osiemdziesiątych. Tendencje i perspektywy rozwoju*. „Przegląd Zachodni” nr 2/1987, ss. 1-19.

przede wszystkim instrumentów planistycznych i towarowo-pięniężnych, a także przebudowy struktur organizacyjnych w Radzie.

Program głębokich zmian w RWPG dotyczy z natury rzeczy również NRD. Choć kraj ten trudno zaliczyć do krajów o silnej orientacji proreformatorskiej, to ewentualne przekształcenia mechanizmu integracyjnego RWPG oddziaływać będą bezpośrednio czy pośrednio również na gospodarkę i handel zagraniczny NRD. Odnosi się to również, a może w szczególności do obrotów towarami przemysłowymi. Pożądany i zapewne realny przełom w funkcjonowaniu RWPG może wpłynąć pobudzająco m. in. na rozwój konkurencyjnego eksportu towarów przemysłowych z NRD.

Ekspansja eksportu towarów przemysłowych zależy oczywiście nie tylko od zmian rozmiarów i struktury popytu zagranicznego, od tempa i kierunków zmian w „otoczeniu zagranicznym”, ale i — naszym zdaniem zwłaszcza — od uwarunkowań wewnętrznych. Wśród głównych determinant wielkości, struktury i poziomu konkurencyjności podaży eksportowej NRD w dziedzinie badanej grupy towarów na szczególne zaakcentowanie zasługuje system kierowania gospodarką oraz stan rozwoju tzw. zaplecza naukowo-technicznego przemysłu (sfera B+R). Chodzi więc zwłaszcza o kwestię stopnia „proeksportowości” i „proinnowacyjności” przemysłu NRD.

Roli sprawnego, skutecznego systemu sterowania gospodarką w pobudzaniu wymiany zagranicznej nie sposób przecenić. Współzależność ta jest od lat dostrzegana i doceniana przez polityków, ekonomistów i inżynierów NRD. Problematyka oceny systemu sterowania gospodarką tego kraju jest w ostatnich latach przedmiotem rozmaitych kontrowersji. Na XI Zjeździe NSPJ w kwietniu 1986 r. stwierdzono, że NRD rozporządza obecnie „dobrze funkcjonującym systemem socjalistycznej gospodarki planowej, wykazującym wysoką wydajność, dynamizm i elastyczność”²². W lutym 1987 r. E. Honecker powtórzył tę ocenę stwierdzając, że „system naszej socjalistycznej gospodarki planowej funkcjonuje dobrze, jest wydajny i elastyczny”²³.

Znamienne i interesujące jest to, że system ten, tak pozytywnie oceniany przez NSPJ, różni się dość wyraźnie od systemów, ku którym ewoluują reformujące się gospodarki ZSRR, ChRL, Węgier, Bułgarii, Cze-

²² Zob. *Bericht des Zentralkomitees der SED an den XI. Parteitag der SED*. Berlin 1986, s. 44.

²³ „Neues Deutschland” z 7/8 lutego 1987 r., s. 3. Na marginesie należy jednak odnotować występowanie w NRD takich np. zjawisk, jak kłopoty z zaopatrzeniem w niektóre dobra rynkowe, przeciętna i niska jakość niektórych towarów, długi czas oczekiwania na samochód, istnienie „szarego” i „czarnego” rynku, istnienie zjawiska wymiany towar za towar, niedorozwój usług.

chosłowacji, Polski (w związku z zainicjowanym tzw. II etapem reformy gospodarczej) NRD nie ma zamiaru naśladować reform, które uznaje za w dużej mierze niestosowne dla swojej gospodarki, zwłaszcza że rozwija się ona względnie pomyślnie. Czy NRD rzeczywiście jest oazą „konserwatywności ekonomicznej”, stojąc na uboczu reformatorskiej fali i nie podejmując prorynkowych i prodecentralizacyjnych przedsięwzięć reformatorskich? Trzeba zauważyć, że NRD — wbrew niektórym opiniom — również od lat reformuje (a ściślej stopniowo „usprawnia” i „doskonali”) swój system sterowania gospodarką; czyni to jednak bez większego rozgłosu, „małymi krokami”, w sposób raczej ewolucyjny niż rewolucyjny. System ten, którego podstawą jest kombinatowa organizacja produkcji, określić można z pewnym uproszczeniem jako nakazowy (dyrektywno-normatywny), scentralizowany system zarządzania (pojawiają się jednak i pewne elementy systemu parametrycznego). Warto zwrócić uwagę na zmiany w systemie organizacyjnym powiązań gospodarczych między NRD a partnerami zagranicznymi, polegające na próbach zbliżenia producentów wyrobów eksportowych i odbiorców wyrobów importowanych do warunków i wymogów rynków zagranicznych. W miarę gromadzenia przez przemysł doświadczeń w samodzielnej pracy na rynkach zagranicznych tworzą przesłanki do przekazywania mu poszczególnych przedsiębiorstw handlu zagranicznego, podejmowano też działania, mające przyczynić się do wzrostu zainteresowania przedsiębiorstw wynikami handlu zagranicznego.

System organizacji i sterowania handlem zagranicznym NRD, różniący się dość znacznie od systemu istniejącego obecnie w Polsce, nie jest niewątpliwie systemem doskonałym czy idealnym (łatwo dostrzec, że ma on pewne podobieństwa do dawnego, bynajmniej niedoskonałego, poddawanego niejednokrotnie krytyce „systemu polskiego”; chodzi m. in. o istnienie tzw. „murek dewizowych”, przeliczników kursowych zróżnicowanych dla I i II obszaru płatniczego, różnic budżetowych, kursu wynikowego finansowego, stałych kursów walutowych itp.), ale też — z drugiej strony — nie stanowi on zapewne najważniejszej bariery ekspansji eksportowej NRD na światowe rynki towarów przemysłowych. Bariery te są natomiast najczęściej zbyt niski poziom jakościowy produkowanych towarów, akceptowany być może przez — nie mających często wyboru — nabywców krajowych czy też z innych państw RWPG, ale niedostateczny w zetknięciu z wyrafinowanymi wymaganiami poszczególnych partnerów zachodnich. Dla pełności obrazu trzeba jednak odnotować, że przykładowo w 1986 r. nastąpiła w NRD dalsza poprawa jakości produktów oraz stopnia ich nowoczesności. Udział wyrobów nowych i unowocześnionych w produkcji przemysłowej zwiększył się do 29⁰/. Poprawa jakości pozwoliła obniżyć koszty z tytułu braków i popra-

wiek o 10⁰/. Najwyższą dynamikę produkcji zanotowano w gałęziach decydujących o postępie technicznym całej gospodarki: przemysł elektrotechniczny i elektroniczny zwiększył produkcję netto o 13,4⁰/, produkcja komputerów biurowych wzrosła o 148⁰/, układów scalonych o 28⁰/, urządzeń sterowniczych o 19⁰/, światłowodów aż 3,5-krotnie. Wysoka dynamika produkcji tej gałęzi pozwala na coraz powszechniejsze stosowanie mikroelektroniki w pozostałych działach gospodarki²⁴.

Kwestią o zasadniczym znaczeniu jest — wpływający bezpośrednio na nowoczesność i jakość, a więc konkurencyjność podaży eksportowej — stopień innowacyjności przemysłu, zależny z kolei m. in. od stopnia zintegrowania nauki, techniki i produkcji, od stopnia chłonności (podatności) kombinatów na innowacje, wreszcie od wielkości i struktury nakładów na badania i rozwój (udział tych nakładów w dochodzie narodowym NRD był bardzo wysoki i wynosił w latach 1980 - 1987 około 4,6⁰/o)²⁵. Trzeba zauważyć, iż w NRD poświęcono szczególnie sporo uwagi — zarówno w teorii²⁶, jak i w praktyce — problemom postępu naukowo-technicznego, triadzie nauka — technika — produkcja, kwestii efektywności nakładów na badania naukowe, zagadnieniu tzw. wdrożeń, praco-, energo- i materiałoszczędnym „technologiom kluczowym” (*Schlüsseltechnologien*), mikroelektronice, automatyzacji, robotyzacji, biotechnologii itp. Szczegółowe przedstawienie tych problemów wykraczałoby poza ramy naszych rozważań.

6. ZAKOŃCZENIE

Na podstawie przeprowadzonych badań — oprócz wcześniejszych spostrzeżeń i wniosków szczegółowych — można wysunąć następujący wniosek ogólny: Niemiecka Republika Demokratyczna — w porównaniu z pozostałymi krajami RWPG — zajmuje wprawdzie bardziej uprzywilejowaną pozycję w światowym eksporcie towarów przemysłowych, a liczne rozwiązania przyjęte w tym kraju zasługują na uwagę i na

²⁴ Zob. J. Konieczny, *NRD: Przekształcanie planu w rzeczywistość*. „Rynki Zagraniczne” nr 19/1987, s. 4.

²⁵ Zob. np. J. Konieczny, *Droga do postępu naukowo-technicznego w NRD*. „Rynki Zagraniczne” nr 22/1988, s. 3.

²⁶ Zob. m. in. K. Hager, *Sozialismus und wissenschaftlich-technische Revolution*, Berlin 1973; H. Sabisch, *Weltstandsvergleiche — Voraussetzung für die ökonomische Wirksamkeit von Wissenschaft und Technik*. „Wirtschaftswissenschaft” nr 1/1985. Zob. również R. Bentley, *Technologischer Wandel in der Industrie der DDR 1945 - 1985*. „Aus Politik und Zeitgeschichte” (Beilage zur Wochenzeitung „Das Parlament”), B 4/86, 25. Januar 1986, ss. 16 - 27; A. Scherzinger, *DDR: Instrumentarium für Forschung und Entwicklung ausgebaut*. DIW „Wochenbericht” nr 19/1987, ss. 266 - 271.

upowszechnienie, to jednak i tam nie udało się jeszcze ukształtować w pełni nowoczesnej, proeksportowej struktury gospodarczej. W konsekwencji również w przypadku NRD trudno już mówić o wysokim, ogólnym poziomie międzynarodowej konkurencyjności, chociaż kraj ten legitymuje się względnie poważnymi osiągnięciami w eksporcie wysoko uszlachetnionych towarów przemysłowych (włącznie z tzw. towarami intensywnymi technologicznie)²⁷ — zwłaszcza na rynki RWPG i państw rozwijających się, ale także w pewnym stopniu na niektóre szczególnie wymagające rynki krajów OECD. Przyszła pozycja NRD w gospodarce światowej i międzynarodowych stosunkach ekonomicznych, z pozycją w światowym eksporcie towarów przemysłowych włącznie, zależy wprawdzie od okoliczności egzogenicznych (tempo i kierunki zmian w „otoczeniu zagranicznym”, tzn. w RWPG, na Zachodzie — ze szczególnym uwzględnieniem RFN i Berlina Zachodniego — i na Południu), jednak — naszym zdaniem — przede wszystkim od determinant endogenicznych, na czele ze sprawnym systemem sterowania gospodarką oraz prawidłowymi relacjami między nauką, techniką i produkcją.

²⁷ Z szacunków wynika, że NRD — z udziałem ok. 2% — należy do grupy 20 czołowych, w świecie eksporterów wyrobów technologicznie intensywnych; zob. m. in. J. Sołdaczuk, *Współczesna gospodarka światowa. Struktura, mechanizmy, tendencje*. Warszawa 1987, s. 285.

JAN MAJEWSKI

DROGI I BEZDROŻA SPÓŁDZIELCZOŚCI NIEMIECKIEJ W POLSCE 1919-1939

ark. wyd. 10,0, nakład 1500

Opracowanie opiera się na polskich i niemieckich źródłach archiwalnych, materiałach statystycznych, sprawozdaniach związków rewizyjnych, central bankowych i handlowych oraz literaturze przedmiotu. Rzeczowy układ problematyki obejmuje zagadnienia polityczne i gospodarcze niemieckiej spółdzielczości, jej program ideowo-społeczny, organizację, działalność gospodarczą przedsiębiorstw spółdzielczych, współpracę związków rewizyjnych z organizacjami politycznymi i zawodowymi rolnictwa oraz z urzędami, instytucjami, bankami Rzeszy, W. M. Gdańska i Bankiem Holenderskim w Hadze. Ostatni rozdział pracy – najważniejszy – poświęcono kredytom zagranicznym dla mniejszości niemieckiej w Polsce.

Niemiecka spółdzielczość, głosząc hasła rewizjonistyczne, uprawiała działalność niezgodną z zasadami spółdzielczości, schodząc w ten sposób na bezdroża swej pracy określonej statutowo.

DO NABYCIA:

- w księgarniach naukowych Domu Książki,
- w księgarni Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, ul. Zwierzyniecka 7, tel. 402-81
- w Instytucie Zachodnim, Poznań 61-772, Stary Rynek 78/79 (także za pobraniem pocztowym).

